

Dr. K.B. van Tiggelen
Golfresidentie 119
8251 NS Dronten

Uw brief van:
13 juli 2016

Ons kenmerk:

Gorinchem,
19 juli 2016

Uw kenmerk:

Doorkiesnummer:

Bijlage(n):
3

Onderwerp:

Geachte mevrouw Van Tiggelen,

Uw vraag van 18 sep. 2015 heb ik destijds, door afwezigheid, niet gezien. Mijn collega's hebben die blijkbaar niet beantwoord. Niet zo best.

Zoals vorige week telefonisch besproken, werd geboorte destijds niet geregistreerd. Ter benadering van de geboorte van Mariken het volgende: haar echtgenoot had een (vermoedelijk jongere) zus die was gehuwd met zekere Corst Gerrits, die is geboren omstreeks 1507 (Rechterlijke Archieven, inv.nr. 80, folio 101v en 184).

Of het vondelingenluikje in de Weesgang ooit werkelijk dienst heeft gedaan, is niet te bevestigen. De kinderen die sinds 1739 in het Weeshuis zijn opgenomen, zijn allemaal geregistreerd met namen van ouders (archief Weeshuis, inv.nr. 595). Voor 1739 ontbreekt een dergelijk register.

Gedurende zekere tijd was er niet alleen dit Weeshuis, maar ook een Heilige Geestkamer, met een gelijke doelstelling, maar een andere stichter. Bijgaand mijn artikel daarover in Oud-Gorcum Varia nr. 22. Tevens twee afleveringen van mijn rubriekje in de Gorcumse Courant van 20 juli 2005 en 10 maart 2010.

Met vriendelijke groet,

René van Dijk

Naakte onnozele kinderen

R.F. van Dijk, archivist

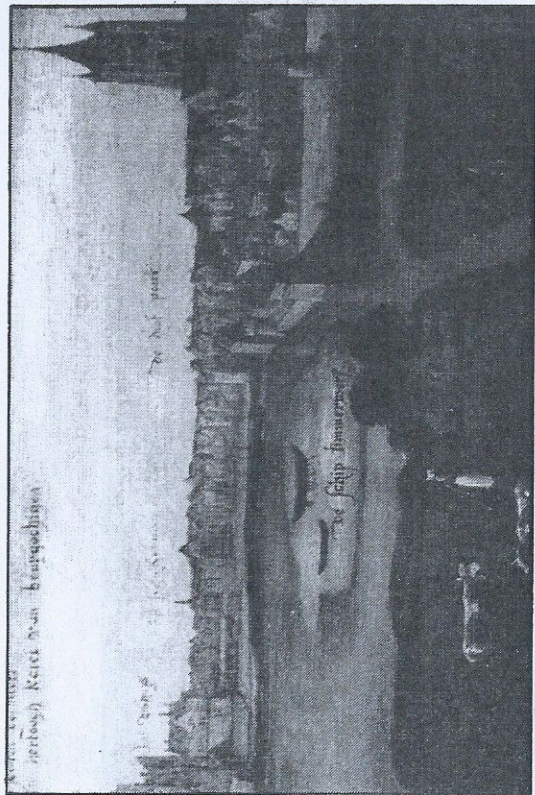
Er was eens een tijd dat het Eind voor bepaalde kinderen niet het einde was. Achter nummer 32, waar nu uitgeverij De Ruiter zit, rekten zij hun leven. Daar, in een klein gebouwtje, brachten zo'n 35 kinderen in de leeftijd van nul tot twaalf jaar de nacht door. Overdag moesten ze, als ze daartoe enigszins in staat waren, werken bij een baas, zelfs tot in Rietveld en Werkendam toe.

Ooit was het gebouwtje gesticht door de tollenaar Peter Adriaans van der Hoeven¹; in 1550 wordt er al melding van gemaakt². Het was te bereiken via een gangetje van nog geen meter breed, tussen de nummers 32 en 34. De herbergiers die in deze panden vertier en vergetelheid boden, kwamen in 1564 het gemeenschappelijk gebruik van dit slopje overeen³. Niemand bekommerde zich om de nodige vuiligheid die de kinderen hierdoor te trotseren gehad zullen hebben.

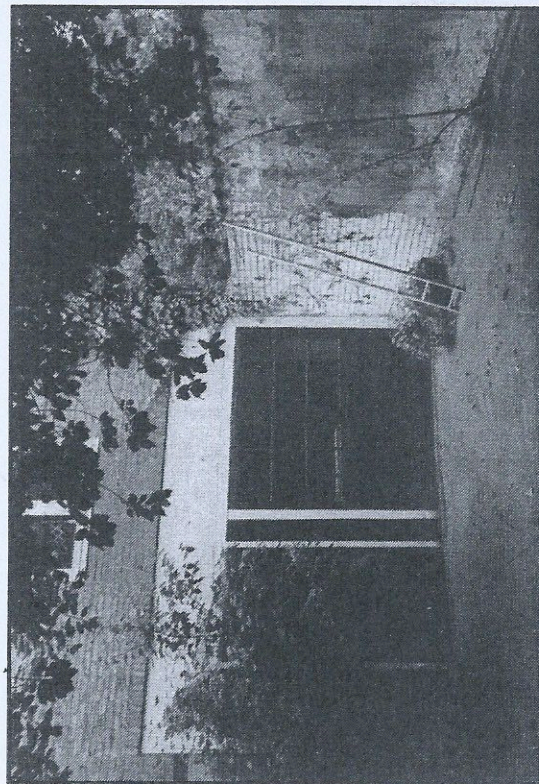
Na verloop van tijd kwamen zij onder toezicht van de Heilige Geestvaders. Een schone naam voor notabelen die tot ca. 1572 het beheer hadden over de Kapel in de Arkelstraat.

Fondsverwerving was hun grote zorg. De rekening van mei 1604 - april 1605 laat zien dat het Gasthuis f 300 bijdroeg en de stad en de diaconie van de Hervormde kerk elk f 100. Het Weeshuis was goed voor f 50 en gelukkig had zekere Hendrik de Vries bij testament f 200 nagelaten. De overige inkomsten bedroegen ruim f 300, wat een totaal geeft van f 1050⁴. Zo'n 25 jaar later waren de bedragen resp. f 1012, f 10, f 300, f 204 en f 23⁵. Ongeveer 80% ging op aan voeding. De kleine Geertgen Wijnants at voor f 10 -per jaar wel te verstaan⁶. Veel soeps kan dat niet geweest zijn. De wat oudere Peter Thonis verteerde het zesvoudige, maar hij was een uitverkorene⁷. Als enige mocht hij naar de Franse school; het schoolgeld was f 2 voor vier maanden⁸. Een ander kind ondernam de verre reis naar Haarlem om behandeld te worden voor melaatsheid⁹. De kinderen werden ook gekleed: de meisjes kregen o.a. een muts en jongens een hoed.

Het bestaansrecht van de Heilige Geestkamer, zoals de instelling werd genoemd, was in deze tijd gelegen in de opvang van arme kinderen die niet in het Weeshuis terecht konden. Dit had namelijk een beperkte capaciteit. In 1637 verzocht Goverjje Pieters aan het stadsbestuur voor haar kleinkind een plaatsje in het weeshuis of "tenminste" in de Heilige Geestkamer¹⁰. Het tekent de status van laatstgenoemde instelling. Ook

Schilderij "Gezicht op Gorinchem vanuit het oosten", 1568(detail). Rechts van "het Tolhuys" vaag zichtbaar "het hofje Heylich". (Museum "Dit is in Bethlehem").

Binnenplaats en magazijn achter Eind 32.

het stadsbestuur zag er geen perspectief in. In 1642 verordonneerde het dat vijf kinderen naar het Weeshuis moesten en trok het de subsidie in¹¹. Steeds vaker verwees het stadsbestuur, dat volgens de instructie van de Heilige Geestvaders (ook wel Voestervaders genoemd, waar het woord voedsel in te herkennen valt) het toelatingsbeleid in handen had¹², kinderen naar het Weeshuis.¹³

Het kroost van Willem Groenhout ontliep dit lot. In 1645 meende deze Engelse soldaat naar zijn vaderland te moeten vertrekken met achterlating van vier "naakte onnozele kinderen". De Vondelingvaders, zoals de Heilige Geestvaders inmiddels heetten, ontfermden zich over hen en verkochten de bezittingen van de ontaarde vader¹⁴. Heel wat beter af waren de kinderen van wijlen mr. Steven Simonart. De Vondelingvaders mochten voor hen f 150 uittrekken, evenveel als Simonart verdiend had als conrector van de Latijnse school. Pikant is, dat Simonart bij zijn leven gratis les had gegeven aan onvermogene kinderen¹⁵.

Meer en meer financierde het Gasthuis deze liefdadigheidsinstelling, in ruil waarvoor de renten der bezittingen opgestreken werden¹⁶. Maar een en ander was een bodemloze put. Na het nog enige tijd aangezien te hebben, besloot het stadsbestuur op 30 april 1657 er een punt achter te zetten¹⁷. De kinderen gingen naar het Weeshuis, waar ze echter gescheiden van de daar al wonende kinderen moesten eten en slapen. Ook kregen ze aparte kleding. Tot hun achttiende werden ze zo gehuisvest.

De Heilige Geestkamer verdween, alleen het gangetje bleef. In 1889 was de touwslager J.C. den Haan eigenaar van de nrs. 32 en 34. Hij kocht het tussenliggende stukje openbare weg voor f 250 van de gemeente. Daarbij werd een erfdiensbaarheid gevestigd inzake het aan de gemeente toegang blijven geven tot het eronder liggende riool¹⁸. Zelfs nadat het gangetje in 1914 bebouwd werd door de samentrekking van de nrs. 32 en 34, bleef deze verplichting, die indirect teruggaat tot een grijs verleden, bestaan¹⁹.

Noten:

RA = Rechterlijke archieven

AS = Archief Stadsbestuur

W = archief Weeshuis

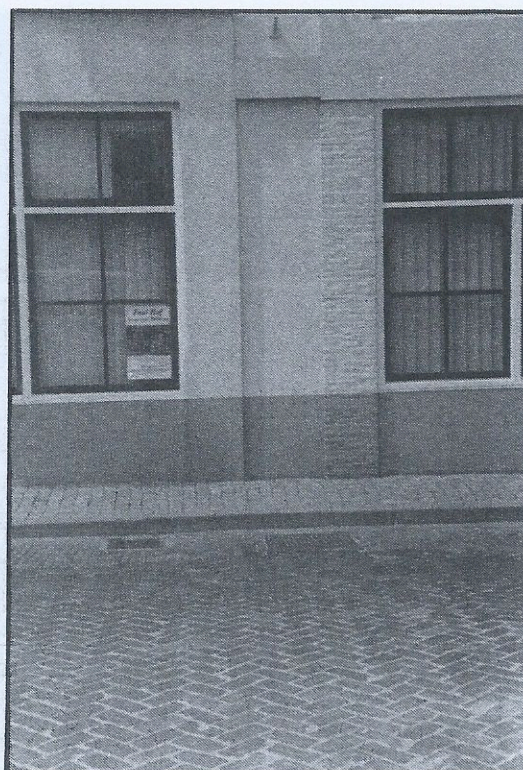
1. RA 130, f. 240

2. RA 74, f. 113v

3. RA131, f. 501

De achterzijde van Eind 32.

Overblijfsel van het gangetje tussen Eind 32 (rechts) en 34.

4. W 657

5. W 658

6. W 658, p. 13

7. W 658, p. 16

8. W 658, p. 22

9. W 658, p. 7

10. AS 6, p. 168

11. AS 6, p. 290

12. AS 3132

13. AS 6, p. 211, 290, 330, 401

14. RA 458, f. 57v; RA 712, f. 127

15. AS 7, f. 31v en 61v; AS 1429, p. 43

16. AS 7, f. 10v en 56; AS 3169, p. 59; AS 3170, p. 90-91 en 95

17. AS 7, f. 129v, 132, 134 en 138-138v

18. Not. M.F. Boonzajer, akte 9204; Grote Legger B, f. 287; Ingekomen
stukken, nrs. 46 en 75

19. Bouwvergunning nr. 22

In de regentenkamer van het Weeshuis, te zien door het raam, hangt tegen de achterwand een schilderij dat is gemaakt ter gelegenheid van de overbrenging van de Heilige Geestkinderen naar het Weeshuis.

+++++

Gijs Snoek, de laatste wagenmaker van Gorinchem

door N. Kruyt-Snoek, met medewerking van H.M. den Uyl

Vanouds is Gorinchem een belangrijk streekcentrum voor de Ablasserwaard en de Vijfheerenlanden geweest. Het was heel sterk op de landbouw ingesteld. Er waren veel winkels en bedrijven ten dienste van de boerenbevolking. Dat was vooral goed te merken tijdens de marktdagen, de weekmarkten en de veemarkten. Met name in de straten waar markt gehouden werd, de Arkelstraat, de Haarstraat, rondom de Grote Kerk en de Grote Markt, waren dergelijke zaken gevestigd.

Zo waren er wagenmakerijen, smederijen, winkels voor lederwaren en boerengerief, herbergen, logementen, koffiehuisen en dergelijke, zelfs tot na de Tweede Wereldoorlog. Wat wagenmakerijen betreft waren er toen die van Snoek in de Haarstraat (voorafgegaan door De Vries in de Kwekelstraat) en die van Alenburg in de Dalemstraat. Zij werkten voor veel werkstukken samen met smeden, waarvan de stad er ook een aantal telde, zoals Middelkoop en Piekhard (later De Booy) in de Kwekelstraat, Luyten en Van Lamoen in de Westwagenstraat en Verbeek in de Dalemstraat, en niet te vergeten Kees de Boon op de Kortendijk.

Door de grote veranderingen die er o.a. door de mechanisering van de landbouw en het opkomen van de auto al voor de Tweede Wereldoorlog zijn ontstaan, werd het ambacht van wagenmaker en smid geleidelijk aan overbodig. Gorkum begon langzamerhand als agrarisch centrum af te takelen. De ene wagenmakerij of smederij na de andere verdween of begon op iets anders, bv. carrosseriebouw, over te schakelen. Tenslotte verdween ook de veemarkt.

De wagenmaker die het langst heeft standgehouden was Gijs Snoek in de Haarstraat, mijn vader. Gijsbertus Hendrikus Snoek is geboren in het jaar 1890 te Sliedrecht; hij was dus geen Gorkumer van afkomst. Op veertienjarige leeftijd, in 1904, begon hij als leerjongen bij de Sliedrechtse wagenmaker Van Houwelingen, die zijn wagenmakerij had aan de Rivierdijk. Na een aantal jaren ging hij als knecht werken in Alblasserdam in de wagenmakerij van Den Ouden, waar hij tot 1917 bleef. Die leerjaren waren natuurlijk van grote invloed op de werkstukken die hij later in zijn eigen bedrijf maakte, zoals boerenwagens, kruiwagens en melkblokken. Traditie speelde hierbij nl. een zeer belangrijke rol, al hadden de meeste wagenmakers toch ook hun eigen inbreng, waardoor hun produkten te herkennen waren.

In het jaar 1917 trouwde mijn vader met de Sliedrechtse Neeltje van Wijnen en ging in Gorinchem werken als meesterknecht in de wagen-

De notaris liep hem achterna en tijdens een worsteling op de stoep lukte het hem twee stukken ervan weer te bemachtigen. Gerard liep toen vlug weg en de notaris riep hem achterna: 'Gij schelm, dat zal u opbreken.' Maar Gerard zei dat hij haast had, omdat hij naar zijn zieke schoonmoeder in Utrecht moest.

Dael was trouwens een komediant, in de betekenis van iemand die in een komedie speelt. Die frivole tijdspassing kon de Hervormde kerkenraad niet waarderen. Men verbood hem aan het heilig avondmaal te komen, en dat vond Dael heel tragisch.

Bron: Rechterlijke Archieven 260, f. 83-84; Hervormde Gemeente 3, f. 34 en 55.

Afl. 4: Feeks

In ieder huwelijk is wel eens mot, maar de stoelenmaker Cornelis Oudemans en zijn vrouw Glandina Jans voerden oorlog. Na bijna tien jaar was de liefde sterk bekoeld. Op 18 maart 1655 om half zeven's avonds werd Glandina uitermate boos op haar man. Zij smeed een aarden bierkan aan stukken en schold Cornelis uit voor schelm, dief, rover, vagebond, Turk, heiden en zeerover. Daarna begon zij met een hamer en een bijl de kast te bewerken waarin Cornelis zijn beste spullen bewaarde. Na uren zwoegen lukte het haar de kast open te breken en er de spullen uit te halen, waarna zij het huis verliet.

Cornelis verzocht zijn twee winkelknechten van 19 en 16 jaar oud die nacht bij hem te blijven, omdat hij niet alleen durfde te zijn. Glandina had hem namelijk bedreigd met een mes en gezegd rattenkruid in zijn eten te zullen doen. De drie mannen meenden rustig te kunnen gaan slapen, maar 's nachts kwam Glandina terug. Ze sloeg de deur van de slaapkamer stuk en bedreigde Cornelis weer met de dood.

Aangezien Glandina weduwe was toen ze met Cornelis trouwde, vraag je je af hoe haar eerste man aan zijn einde gekomen is. Het huwelijk van Cornelis en Glandina heeft toch nog drie jaar stand gehouden, maar in 1658 scheidden ze van tafel en bed.

Bron: Rechterlijke Archieven 160, f. 111; RA 161, f. 4, 47.

Afl. 5: Vondeling

Elke VVV-gids die langs het voormalige Weeshuis komt, laat daar het luikje zien waarachter vroeger kinderen te vondeling gelegd zouden zijn. Helaas kan dat nu niet meer, er zit beton achter. Maar een onbekende vrouw had in 1619 zo'n luikje niet nodig. Zij huurde een huisje van David de Feijter en vertrok daar op een kwade dag met achterlating van 'zoecker cleyn ende jongh kindeken'.

Daar zat De Feijter mooi mee. Volgens een stedelijke verordening diende hij het kind nu zelf groot te brengen, omdat hij het stadsbestuur geen toestemming had gevraagd het huisje te verhuren. Die verordening was er juist om te voorkomen dat vreemdelingen misbruik maakten van de sociale voorzieningen. Het was duidelijk dat je een onbekende die er armoedig uitzag, maar beter geen woonruimte kon verhuren.

De Feijter had echter niet zo nauw gekeken, misschien had hij alleen aandacht gehad voor de paar huurpenningen die een grauwe hand hem toegestoken had. Maar het liep verkeerd voor hem af, een gerechtsdienaar gaf hem het bevel het ongewenste kind op te voeden. Daar voelde De Feijter zich te groot voor. Een 'contrarolleur des grafelijkheidstof' zoals hij had wel wat anders aan zijn hoofd.

Toch draaide hij voor de kosten op. Het stadsbestuur bracht het kind onder bij Grietgen Willems, vrouw van een tamboer (trommelslager bij een legereenheid). Grietgen was bereid het kind te onderhouden voor een gulden per week en dat werd doorberekend aan de heer De Feijter.

Bron: Rechterlijke Archieven 139, akte 378.

Afl. 5a: Echte liefde

Aan je ouders toestemming vragen voor je huwelijk was vroeger heel gewoon. Het was zelfs noodzakelijk als je nog niet meerderjarig was, en dat werd je pas met dertig! Dirk Stufkens en zijn geliefde Fijtje Koemans zullen dan ook met ongeduld de dag hebben afgewacht waarop Dirk dertig werd, want Dirks ouders zagen het niet zitten dat hij met Fijtje in het huwelijksbootje zou stappen. Waarom moest hun enig kind nu juist verkering zoeken met een meisje dat helemaal in Nijmegen woonde? Nee, hun zoon zou bij háár geen geluk vinden.

Dirk werd dertig en was dus vrij om te trouwen. Maar hij aarzelde. Eert uw vader en uw moeder, luidde het gebod. Hij liet nòg een jaar passeren, maar vond het toen welletjes. Hij stapte naar een notaris en liet een heuse akte van eerbied

nummer 2 en verkoos zonder discussie Endenburg. Burgemeester Van Rappard kon dit niet verkroppen en zei in het gezicht van de (on)gelukkige, dat hij een ellendige schoolmeester was en méér kwaad stichtte dan een NSB'er. Verordnungsblatt 152 stuurde alle raden naar huis en gunde wethouders nog slechts een adviesrol. Dat heette het beginsel van eenhoofdige leiding, het Führerprinzip. Terwijl op 29 augustus in de Doelen-bioscoop Zarah Leander schitterde in 'Es war eine rauschende Ballnacht', zwaaide Van Rappard de raad uit met mooie woorden over de goede samenwerking. De meesten vonden het wel best dat hij voortaan de kastanjes uit het vuur moest halen en niemand reageerde. Er was nog een gezellige nazit met gemeentebode Van Gelderen, die met pensioen ging. Hij ontving een kistje sigaren en een lederen sigarenkoker met gemeentewapen. Daar de man zó'n air had uitgestraald dat stadhuisbezoekers soms dachten dat hij de burgemeester was, besloot het college diens opvolger een uniform aan te meten.

Een wethouder verdween in een Duits gijzeldkamp en mocht per burgemeesterlijke brief vernemen dat die een beslissende stem niet afwees. De 'dictatuur van het goede' (d.w.z. gezag door één capabel persoon) was beter dan 'de betrekkelijke veiligheid van een uiteraard wankel democratisch gezag'.

Kort na de Bevrijding vergeleek hij democratie met een deerne die met wel honderd kerels naar bed ging en zo geniaal was bij elke nieuwe ontmoeting het bijbehorende geschonken jurkje te dragen.

Als gepensioneerd burgemeester werd Van Rappard in 1978 raadslid met 2666 stemmen. Doch inspraak was 'een verdoemelijk uitwas binnen een toch al gedegeneerde democratie'.

Een voorloper van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, een van de vele partijen waarvan Van Rappard lid of zelfs oprichter is geweest, heette Partij van de Vrijheid (PvdV). In de Gorcumse afdeling wees secretaris Endenburg erop, dat de nieuwe naam een dubbelopje inhield, want democratie betekent volksregering.

Bron: GN 5-9-1941 2^e bl.; Hoe was het ook weer, band 1, p. 442-443; archief Van Rappard 162, 14-6-1942; 196, p. 4; 208, 13-7-1945, p. 4; 791, 19-7-1980; VVD 1, p. 77.

Afl. 188: Spijt

Vrouwen hebben altijd spijt, en terecht. In 1670 geraakte de weduwe Peterken Celen lustig zwanger van ene Willem Roijen, die echter zijn zaad zo niet bedoeld had. Eenzaam baarde ze te Neerbosch bij Nijmegen hun zoon. Bevangen door grote mismoedigheid dropte zij 't hummeltje na twee weken voor de deur van een bakker in haar geboorteplaats Gorcum. Doch nog vijf weken later berouwde het haar, door moederlijke liefde en genegenheid bewogen. Ze wenste hem toch zelf naar beste vermogen op te voeden. Daarom constitueerde zij een procureur om de Hervormde diaconie ernstelijk te verzoeken zoonlief wederom te geven. Tevens bedankte zij langs die weg voor de goede zorgen en bad om vergiffenis voor haar misdaad.

De diakenen waren opgelucht. Ze hadden het kind laten dopen met de naam Mozes, naar de aartsvader die in een biezen mandje te vondeling was gelegd. Maar de 'mondkost', bij borste van een bierdragersdochter, kostte wekelijks wel f 1,40 en twee Friese luiers en een borstrok waren ook niet voor de poes. Voor de gerechtskosten ontving de procureur twintig gulden met nog een gulden fooi en voor onderweg bedong een vrouw twee gulden zoogvergoeding.

Nog eerder, in 1631, ondervond Anneken Claasdochter leedwezen. Haar Spijkse echtgenoot Meeus van Heerl verliep zich na tien jaar huwelijk met dieverij en overspel. Omdat hem dit niet genoeg was, 'trachtte hij haar oock tot sulcx te brengen'. Wij nemen aan wel beperkt tot dieverij. Maar dan nog ontwikkelde zij voor Meeus 'een grouwel ende affkeer', zodat scheiding volgde. Op haar verzoek getuigden een kleermaker en een bezemmaker bij hun 'manne waarheyt', in plaats van ede, dat wijlen haar vader een eerlijke vettewarier (handelaar in vetwaren) was en zij van onbesproken gedrag.

In 1524 speurde de politie naar een 'heydens kynt' (een zigeunertje). Wie hem verborg, wachtte een exorbitante boete van f 100. Een ketelboetersdochter sloeg door: ze had hem naar de begijnen gebracht. Vervolgens had Stijn van Sevenbergen hem laten onderduiken in het klooster in Arkel. Dat bezuurde Stijn met die boete.

Nog een stapje terug in de tijd en we komen bij Eva, spijtig genoeg gezwicht voor een appel.

Bron: RA oud 726 nr. 29; Diac. 55, p. 44; 128, p. 114; 149, p. 213, 229-231; DTB 2, p. 410; Not. 3975, 5-6-1631; DTB 7, p. 108 en 8, f. 44; RA 52, f. 147v, 148v.

Afl. 189: Boek

Grammoedig las oud-burgemeester Van Rappard het levenswerk van Dr. Lou de Jong over de oorlog. Die zat destijds in Londen en permitteerde zich thans kritiek op degenen die als burgemeester op hun post waren gebleven.